

Jadwiga Konieczna

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Wydział Geodezji, Inżynierii Przestrzennej i Budownictwa
Katedra Analiz Geoinformacyjnych i Katastru
jadwiga.konieczna@uwm.edu.pl

PROPOZYCJA WYKORZYSTANIA POTENCJAŁU PRZYRODNICZEGO I KULTUROWEGO W ROZWOJU LOKALNYM NA PRZYKŁADZIE GMINY STAWIGUDA W WOJ. WARMIŃSKO-MAZURSKIM

Streszczenie: Dzisiaj agroturystyka stwarza możliwości zmiany sytuacji ekonomicznej i społecznej na wsi, odgrywa również ogromną rolę w kształtowaniu wizerunku regionu. Innowacyjność gospodarstw agroturystycznych dotyczy oferowanych produktów, procesu zarządzania gospodarstwem oraz marketingu. Podnoszenie konkurencyjności turystyki wiejskiej oraz rozwój lokalny jest uzależniony nie tylko od środków finansowych, ale również od pomysłowości wykorzystania walorów przyrodniczych obszaru i umiejętności współpracy podmiotów zaangażowanych w działalność na rzecz rozwoju lokalnego.

W artykule przedstawiono, na przykładzie potencjału przyrodniczo-kulturowego gminy Stawiguda położonej w woj. warmińsko-mazurskim, koncepcję klastra turystycznego, ze wskazaniem podmiotów działających na rzecz rozwoju turystyki wiejskiej i ich zadań, jako przykład lokalnego projektu rozwojowego.

Słowa kluczowe: rozwój lokalny, uwarunkowania przyrodnicze, agroturystyka.

Wprowadzenie

Polska wieś jest atrakcyjnym miejscem pracy, zamieszkania, wypoczynku i prowadzenia działalności rolniczej i pozarolniczej. Obszary wiejskie stanowiące ponad 93% powierzchni kraju dysponują różnorodnością produktów turystycznych, są ostoją tradycji i kultury, obszarem, na którym są zachowane unikalne walory przyrodnicze i krajobrazowe. Działalność agroturystyczna stwarza nowe możliwości użytkowania przestrzeni wiejskiej, co wpisuje się w zasady wielo-

funkcyjnego rozwoju tych obszarów. Głównym atutem turystyki wiejskiej jest możliwość aktywnego wypoczynku, docenienie walorów wiejskiego krajobrazu, jak również kontakt z wiejską ludnością, poznanie ich kultury, obrzędów i zwyczajów. Turystyka wiejska bazuje na istniejących w środowisku zasobach ludzkich oraz materialnych. Może stanowić jeden z wielu czynników rozwoju obszarów wiejskich, ale tylko w sporadycznych przypadkach wsi lub gmin może stanowić czynnik dominujący. Na obszarze kraju występują pojedyncze gminy o ponadprzeciętnych warunkach dla rozwoju turystyki. Nie ulega jednak wątpliwości, że turystyka wiejska jest źródłem dodatkowego dochodu dla ludności wiejskiej oraz czynnikiem wpływającym na rozwój przestrzeni wiejskiej.

Celem artykułu jest analiza czynników przyrodniczych i kulturowych obszaru gminy Stawiguda w woj. warmińsko-mazurskim, a także ich wpływu na rozwój turystyki wiejskiej oraz możliwości wykorzystania tych walorów w rozwoju lokalnym.

1. Turystyka wiejska, w tym agroturystyka, jako element wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich

Koncepcja wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich wiąże się ze stwarzaniem warunków do podejmowania różnorodnej działalności gospodarczej prowadzonej z poszanowaniem aspektów środowiskowych. Wyższy rozwój działalności pozarolniczej można zaobserwować na obszarach, które dysponują słabszymi warunkami glebowo-klimatycznymi, niesprzyjającymi produkcji rolnej. Obszary te charakteryzują się często sprzyjającymi uwarunkowaniami dla rozwoju turystyki. Wśród obszarów o wysokim potencjale rozwoju funkcji turystycznej można wymienić: Karpaty, Góry Świętokrzyskie, Pobrzeże Bałtyku, Pojezierze Suwalskie czy Warmię i Mazury. Turystyka jako istotny ekonomiczny czynnik rozwoju może wystąpić w takich województwach, jak podkarpackie, małopolskie, pomorskie, zachodniopomorskie, warmińsko-mazurskie czy podlaskie. Można też wyróżnić w Polsce pojedyncze gminy, które charakteryzują się wysokimi walorami przyrodniczymi wpływającymi na rozwój turystyki.

Początki rozwoju turystyki wiejskiej oraz agroturystyki w Polsce sięgają połowy XX wieku. Po zakończeniu II wojny światowej nastąpiło zjawisko gwałtownego napływu ludności ze wsi i małych miasteczek do dużych aglomeracji miejskich oraz centrów przemysłowych. Duża grupa ludności wiejskiej, która po masowych migracjach uzyskała status mieszkańców miast, mimo niechęci do pełnego „powrotu do korzeni”, coraz częściej zaczęła się decydować na wypo-

czynek na łonie przyrody. Sprzyjały temu proponowane w zakładach pracy zachęty, np. w postaci dofinansowania wczasów pracowniczych, czyli tzw. wczasów pod gruszą. Był to pierwszy impuls do rozwoju turystyki na polskiej wsi. Jednak prawdziwy rozkwit obserwuje się dopiero w latach dziewięćdziesiątych XX wieku [Czerwińska-Jaśkiewicz, 2013].

Turystyka wiejska zwana turystyką zieloną lub alternatywną preferuje bliiski związek turystów z miejscową społecznością, wykorzystanie walorów danej wsi i jej okolicy oraz istniejącej zabudowy. Najważniejszymi cechami turystyki wiejskiej, poszukiwanymi przez turystów, są:

- możliwość wypoczynku w środowisku odmiennym od warunków życia i pracy w mieście,
- możliwość bezpośredniego kontaktu z niezanieczyszczonym środowiskiem przyrodniczym,
- cisza, spokój, mały ruch,
- możliwość bezpośredniej styczności z życiem wiejskim, zwierzętami domowymi, folklorem wsi i szansa ich poznania,
- możliwość korzystania ze zdrowej żywności [Sikora, 2012].

Specyficznym rodzajem turystyki wiejskiej jest agroturystyka charakteryzująca się powiązaniem usług turystycznych z gospodarstwem rolnym, umożliwiającym turystyce uczestnictwo w życiu gospodarstwa rolnego. Rozwój turystyki wiejskiej zależy od wielu czynników: walorów przyrodniczo-kulturowych, aktywności społeczeństwa i władz lokalnych, zagospodarowania turystycznego czy warunków infrastrukturalnych.

Krajobraz i jego właściwości są jednym z podstawowych warunków rozwoju agroturystyki. Na wsi i w gospodarstwach agroturystycznych turyści poszukują przede wszystkim tego, czego brakuje w mieście. O użyteczności turystycznej krajobrazu, która pociąga ludzi, świadczą jego walory wodne (rzeki, jeziora, potoki, bagna) i lądowe (lasy, łąki, góry, pagórki, plaże, roślinność, zwierzęta). Środowisko przyrodnicze to nie tylko warunek przyciągania turystów, ale również ważny element osiągnięcia dochodów przez rolnika i władze gminne. Dlatego ważną rzeczą jest ochrona tego środowiska, zadbanie o jego dobre warunki ekologiczne [Sikora, 2012].

Prowadzone w sposób tradycyjny, mało intensywne rolnictwo w indywidualnych gospodarstwach rolnych stanowi najczęściej najlepszy teren dla rozwoju agroturystyki. Oprócz czynników przyrodniczych rozwojowi agroturystyki sprzyjają atrakcje stworzone przez człowieka. Przykładem takich atrakcji mogą być budowle architektoniczne: kościoły, pomniki, zamki, dworki, jak również atrakcje kulturalne, charakterystyczne dla danego regionu, np. odpusty, festiwale,

targi. Rozwojowi agroturystyki sprzyja także dobrze rozwinięta infrastruktura i usługi (restauracje, kempingi, sklepy). Duże znaczenie mają również gospodarstwa rolne wytwarzające ekologiczne produkty żywnościowe. Oprócz walorów krajobrazowo-przyrodniczo-kulturowych przestrzeni wiejskiej, rozwój agroturystyki w dużej mierze zależy od aktywności i sposobu działania władz lokalnych. Władze samorządu gminy powinny sprzyjać rozwojowi agroturystyki poprzez różnego rodzaju działania promocyjne, popularyzowanie idei agroturystyki czy uwzględnianie zapisów o agroturystyce w opracowaniach planistycznych: strategii rozwoju gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, a także wspieranie finansowe w tworzeniu infrastruktury techniczno-użytkowej.

2. Potencjał turystyczny gminy Stawiguda, woj. warmińsko-mazurskie

Gmina Stawiguda jest położona w środkowej części województwa warmińsko-mazurskiego, w powiecie olsztyńskim, w odległości 14 km od miasta Olsztyn. Jest gminą wiejską o powierzchni 22 287 ha, składającą się z 13 wsi, z których największe to: Stawiguda, Bartąg, Gryźliny, Dorotowo, Pluski, Tomaszkowo i Ruś. Pod względem ludności 29% ludności całej gminy stanowią mieszkańcy Stawigudy. W stosunku do liczby ludności woj. warmińsko-mazurskiego ludność gminy Stawiguda stanowi 0,4% i 5% mieszkańców powiatu olsztyńskiego. Liczba ludności w stosunku do ubiegłych lat wyraźnie wzrasta. Gęstość zaludnienia tego terenu wynosi około 24 osób na 1 km². Gmina ma charakter typowo rolniczo-turystyczny o bardzo dużych możliwościach rozwoju turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki. Perspektywa rozwoju rolnictwa dla tej gminy przedstawia się niekorzystnie, m.in. z powodu niewielkiej powierzchni użytków rolnych (około 50%). Tak duży udział pozostałych gruntów jest związany z występowaniem dużej ilości jezior, lasów, rzek i nieużytków. Obecną strukturę gospodarstw rolnych cechuje znaczne rozdrobnienie, przeważają gospodarstwa o powierzchni do 5 ha. Bliskość aglomeracji olsztyńskiej powoduje znaczny rozwój budownictwa, a gmina staje się „sypialnią” Olsztyna.

Gmina Stawiguda jest zaliczana do najciekawszych obszarów Warmii i Mazur. Jest położona w granicach mezoregionu Pojezierze Olsztyńskie. Dominuje tu młody krajobraz polodowcowy z licznymi wzniesieniami morenowymi, jeziorami i rozległymi lasami – elementy, które decydują o wysokich walorach turystycznych. Krajobraz i jego właściwości są jednym z podstawowych warunków roz-

woju agroturystyki. O użyteczności turystycznej krajobrazu, która przyciąga ludzi, świadczą jego walory:

- wodne (jeziora, rzeki, potoki, bagna),
- leśne (kompleksy leśne, zadrzewienia i zakrzewienia),
- roślinność i zwierzęta,
- ukształtowanie terenu (pagórki, doliny).

Ocena i waloryzacja mierników atrakcyjności środowiska przyrodniczego ma podstawowe znaczenie dla rozwoju agroturystyki.

2.1. Lesistość

Cechą charakterystyczną całego powiatu olsztyńskiego jest duża lesistość – około 37%, w porównaniu do średniej w kraju – 28,4% czy nawet w województwie – 29,6%. Największą lesistością charakteryzuje się właśnie gmina Stawiguda na poziomie 55,2%, czyli wskaźnikiem prawie dwukrotnie wyższym w porównaniu do średniej krajowej. Są to w większości kompleksy leśne wchodzące w skład Puszczy Napiwodzko-Ramuckiej, drugiego pod względem wielkości obszaru leśnego Warmii i Mazur. Przeważające gatunki to: sosna, świerk, dąb, buk, brzoza i olcha. Duża część lasów to lasy ochronne: glebochronne na wzniesieniach i stokach oraz wodochronne nad jeziorami, rzekami i na bagiennych, podmokłych siedliskach. Natomiast w północnej części gminy to podmiejskie lasy masowego wypoczynku. Występujące lasy sosnowo-świerkowe wytwarzają specyficzny mikroklimat mający właściwości zdrowotne. Duże kompleksy leśne są również naturalnym siedliskiem i ostoją takich zwierząt, jak: sarny, jelenie, dziki, lisy, zające, borsuki. W lasach położonych po wschodniej stronie Jeziora Łańskiego w ostatnim czasie zaobserwowano wilki, natomiast w pobliżu jeziora Jelguń wykryto stanowisko mało znanego gryzonia – popielicy. Porastające obrzeża jeziora Ustrych oraz strome brzegi Łyny lasy łąkowe są siedliskiem bardzo rzadkiej w tym regionie muchołówki białoszyjej. Bogate jest także runo leśne, gdzie występują chronione gatunki roślin, m.in. widłaki, cisy, zawilce czy sasanki [Strategia Rozwoju Gminy Stawiguda..., 2009].

2.2. Wody powierzchniowe

Wskaźnik powierzchni wód powierzchniowych w gminie Stawiguda wynosi 14,06%. Na terenie gminy znajdują się trzy największe i najczystsze jeziora:

- Jezioro Łańskie – o powierzchni 1070 ha i głębokości 53 m;
- Jezioro Pluszne – o powierzchni 903 ha i głębokości 52 m;
- Jezioro Wulpińskie – o powierzchni 684 ha i głębokości 55 m.

Oprócz jezior przez wschodnią część gminy przepływa rzeka Łyna, mająca na odcinku pomiędzy Jeziorem Łańskim a miejscowością Ruś charakter rzeki podgórskiej o bardzo bystrym nurcie, dzięki czemu rzeka tworzy tu malownicze przełomy. W zachodniej części gminy koło Gryźlin swój początek bierze druga pod względem wielkości rzeka Pasłęka. Czyste jeziora są środowiskiem życia ryb gatunków pospolitych, ale spotykane są także sielawa, sieja i stynka. W Jeziorze Kielarskim występuje różanka – najmniejszy przedstawiciel naszych karpiowatych. Z jeziorami i ciekami jest związane występowanie wydry, bobra oraz obserwowanej od końca lat 80. XX wieku norki amerykańskiej. Z terenami podmokłymi, w tym ze śródleśnymi torfowiskami, wiąże się występowanie okazałych żurawi, a z korytem Łyny barwnego zimorodka.

2.3. Rzeźba terenu

Gmina Stawiguda słynie z urokliwych i wyjątkowych miejsc. Wpływ na to ma wiele czynników, w tym urozmaicona rzeźba terenu. W połączeniu z jeziorami, a szczególnie z Jeziorem Wulpińskim, zwanym Dorotowskim lub Tomaszkowskim, gdzie od południa okala je korona malowniczych stromych wzgórz moreny czołowej, natomiast wzdłuż południowych brzegów ciągnie się sznur licznych wysepek, stanowi dopełnienie urokliwości obszaru.

2.4. Walory przyrodnicze

Obszar gminy jest objęty ekologicznym systemem obszarów chronionych. Na terenie gminy znajdują się dwa rezerwaty przyrody:

1. Rezerwat przyrody „*Las Warmiński*” o powierzchni 1798,18 ha utworzony zarządzeniem MLiPD z dnia 12.10.1982 r. (Monitor Polski Nr 25 z 1982 r.) w celu zachowania obszarów leśnych o dużym stopniu naturalności oraz przełomowego odcinka rzeki Łyny, a także leżących tu jezior: Ustrych, Galik, Jełguń i Oczko. Na terenie rezerwatu, obok innych zakazów, obowiązuje zakaz wznoszenia budowli oraz zakładania i budowy urządzeń komunikacyjnych czy innych urządzeń technicznych.
2. Rezerwat „*Ostoja bobrów na rzece Pasłęce*”. W obrębie gminy w skład rezerwatu wchodzi: rzeka Pasłęka oraz pasy gruntów wzdłuż niej położone, o szerokości 100 m na gruntach państwowych i 10 m na gruntach prywatnych. Rezerwat został utworzony zarządzeniem MLiPD z dnia 5.01.1970 r. (Monitor Polski Nr 2 z 1970 r.). Został ustanowiony w celu ochrony bobrów. Na terenie rezerwatu obowiązuje m.in. zakaz przebywania osób do tego nieupoważnio-

nych przez konserwatora przyrody (z wyjątkiem gruntów prywatnych) oraz zakaz wznoszenia budowli i urządzeń komunikacyjnych i innych technicznych [Strategia Rozwoju Gminy Stawiguda..., 2009].

Na obszarze gminy znajduje się jeden użytek ekologiczny „Wyspa na Jeziorze Pluszne”, na terenie którego obowiązują m.in. zakazy pozyskiwania torfu, niszczenia drzew i roślinności, odwadniania terenu, wznoszenia obiektów budowlanych.

Większość obszaru gminy Stawiguda jest objęta obszarami chronionego krajobrazu. Na terenie gminy znajdują się części następujących obszarów chronionego krajobrazu:

- Obszar Chronionego Krajobrazu Puszczy Napiwodzko-Ramuckiej, obejmujący południową i środkowo-wschodnią część terenu gminy;
- Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Pasłęki, obejmujący większość terenów w zachodniej części obszaru gminy;
- Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Środkowej Łyny, obejmujący rzekę poniżej Bartąga [Strategia Rozwoju Gminy Stawiguda..., 2009].

Mocną stroną gminy Stawiguda są jej atrakcyjne przyrodniczo i kulturowo tereny, brak uciążliwego dla środowiska przemysłu, występowanie obszarów chronionego krajobrazu i rezerwatu przyrody oraz obszarów Natura 2000.

3. Dziedzictwo kulturowe gminy Stawiguda

Gmina Stawiguda leży na obszarze historycznie polskiej Warmii. Dlatego w trakcie wypoczynku w tej gminie można korzystać nie tylko z bogactwa występujących tu lasów, jezior i czystego powietrza, ale także trafić na ślady historycznych pamiątek tej ziemi. Różnorodność kulturowa, narodowościowa i zróżnicowane dziedzictwo kulturowe wynika z burzliwej historii tych terenów. Historia gminy Stawiguda sięga pierwszej połowy XIV wieku. W 1335 roku w miejscowości Bartązek wzniesiono niewielki zameczek, wokół którego kapituła warmińska zorganizowała własny majątek ziemski. W 1345 roku powstała wieś Bartąg, a jej założycielem był Prus imieniem Mekede. Wieś była wielokrotnie niszczona podczas wojen polsko-krzyżackich w XVI wieku. W roku 1348 powstała wieś Dorotowo, rok później założono wieś Tomaszkowo, a w 1357 roku Stawigudę, której pierwsza nazwa brzmiała Stabegoide. W roku 1945 Stawigudzie zostaje nadany status wsi gminnej.

Burzliwa historia tych Ziem powoduje, że jest to kraina z bogatą przeszłością i tradycjami, na których zachowały się liczne przykłady dawnego budownictwa świeckiego i religijnego. Na terenie gminy Stawiguda znajduje się 37 obiektów

zabytkowych objętych prawną ochroną i wpisanych do rejestru zabytków. Tabela 1 przedstawia rodzaj zabytków i ich ilość w poszczególnych wsiach gminy.

Tabela 1. Obiekty zabytkowe w gminie Stawiguda objęte ochroną prawną

Lp.	Miejscowość	Rodzaj zabytku	Krótką charakterystyka
1	2	3	4
1.	Dorotowo	Chałupa	Budynek mieszkalny, drewniany z początku XX w.
		Kapliczka z dzwoniczką	Koniec XIX w.
		Kapliczka przydrożna	Przełom XIX i XX w.
2.	Bartąg	Kościół pw. św. Jana Ewangelisty i Opatrzności Bożej	Kościół murowany, datowanie XIV-XVIII w., druga połowa XIV w.
		Cmentarz przykościelny	W zespole kościoła parafialnego pw. św. Jana Ewangelisty XIV-XVIII w.
		Budynek plebanii murowany	Budynek w zespole plebańskim przy kościele parafialnym pw. św. Jana Ewangelisty, wybudowany po 1850 r.
		Kapliczka murowana	Kapliczka w zespole kościoła parafialnego pw. św. Jana Ewangelisty, wybudowana po 1897 r.
		Stajnia murowano-drewniana	Stajnia w zespole plebańskim przy kościele parafialnym pw. św. Jana Ewangelisty, wybudowana około 1927 r.
		Obora murowana	Obora w zespole plebańskim przy kościele parafialnym pw. św. Jana Ewangelisty, datowana na 1 ćw. XX w.
		Cmentarz rzymskokatolicki dawny	Datowany na koniec XIX w.
		Kapliczka przydrożna	Kapliczka murowana z końca XIX w.
		Kapliczka przydrożna	Kapliczka murowana z 1889 r.
		Kapliczka przydrożna	Kapliczka murowana z przełomu XIX-XX w.
		Kapliczka z dzwoniczką	Kapliczka przydrożna położona z miejscowości Bartąg-Ruś – 4 ćw. XIX w.
3.	Bartążek	Park krajobrazowy w zespole dworsko-folwarcznym	Datowany na przełom XVIII-XIX w.
4.	Ruś	Kapliczka przydrożna	Kapliczka murowana z 1887 r.
		Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny, szkieletowy, z przełomu XIX i XX w.
		Młyn wodny	Młyn wodny drewniany z lat 30. XX w.
		Budynek mieszkalny	Budynek mieszkalny murowano-drewniany z 1 połowy XIX w., rozbudowany w XX w.
5.	Gryżliny	Kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca i Nawiedzenia NMP	Kościół murowano-drewniany z XV w., rozbudowany w 1933 r.
		Kapliczka przydrożna	Kapliczka murowana z 1894 r.
		Budynek mieszkalny	Budynek drewniany z końca XIX w.
6.	Miodówko	Kapliczka przydrożna	Kapliczka murowana z końca XIX w.
7.	Pluski	Budynek drewniany	Budynek mieszkalny z połowy XIX w.
		Budynek drewniany	Budynek mieszkalny z drugiej połowy XIX w.
		Budynek mieszkalny	Budynek murowany, obecnie nieużytkowany wraz z trzema budynkami gospodarczymi, oborą i garażem z końca XIX w. (1892 r.)

cd. tabeli 1

1	2	3	4
8.	Stawiguda	Kościół parafialny pw. św. Jakuba Apostoła	Kościół murowany z 1933 r.
		Cmentarz przykościelny w zespole kościoła parafialnego pw. św. Jakuba Apostoła	Cmentarz założony w 1933 r.
		Kaplica murowana	Kaplica z 1897 r.
		Budynek drewniany	Budynek mieszkalny z początku XX w.
		Kapliczka przydrożna	Kapliczka murowana z 1893 r.
9.	Tomaszkowo	Kapliczka przydrożna	Kapliczka murowana z 1924 r.
		Budynek drewniany	Budynek mieszkalny, wybudowany po 1920 r.
		Budynek drewniany	Budynek mieszkalny z końca XIX w.
		Kapliczka przydrożna	Kapliczka murowana z końca XIX w.
10.	Gąglawki	Kapliczka przydrożna	Kapliczka murowana z końca XIX w.
		Park krajobrazowy w zespole dworsko-folwarcznym	Dwór z przełomu XVIII i XIX w.

Oprócz wymienionych wyżej elementów dziedzictwa kulturowego, wpisanych do rejestru zabytków, gmina Stawiguda prowadzi gminną ewidencję zabytków, która obejmuje także obiekty nierejestrowe. W przewadze są tu zabytki budownictwa murowanego w typie wiejskim, obiekty sakralne oraz cmentarze. Najwięcej takich obiektów jest zarejestrowanych we wsi Dorotowo. Jest tu sześć budynków mieszkalnych murowanych i dwa budynki gospodarcze murowane z końca XIX i początku XX wieku, cmentarz ewangelicki rodzinny dawny z początku XX wieku i cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej. Głównym elementem dziedzictwa kulturowego na tym terenie są również kapliczki przydrożne, charakterystyczny element krajobrazu warmińskiego symbolizujący granice Warmii. Dawniej budowano je z inicjatywy gospodarza lub mieszkańców całej wsi, jako wota dziękczynne czy intencyjne. Stawiano je często w miejscach, gdzie nie było kościołów, umieszczając u góry dzwon, który nawoływał mieszkańców na nabożeństwa, ale również informował o różnych wydarzeniach ważnych dla ludności (pożar, śmierć). Z uwagi na swoją architekturę stanowią dla nas prawdziwe dzieła sztuki. Najstarsze zachowane do dzisiaj kapliczki to kapliczka z 1601 roku w Dobrągu i z 1607 roku w Barczewie. Większość kapliczek w gminie Stawiguda pochodzi z przełomu XIX i XX wieku. Te miniaturowe obiekty sakralne wpisane w krajobraz gminy mogą być wykorzystane jako element atrakcyjności w ofercie turystycznej.

Dziedzictwo kulturowe jest elementem walorów turystycznych gminy Stawiguda i jako kapitał mieszkańców staje się produktem rynkowym; jest jednym z czynników, który powinien wpływać na jakość produktu turystycznego.

4. Rozwój turystyki, w tym agroturystyki w gminie Stawiguda – stan obecny

Mała powierzchnia użytków rolnych na terenie gminy oraz wysokie walory przyrodnicze oznaczają, że perspektywa rozwoju rolnictwa w gminie Stawiguda jest niekorzystna. Rozwój gminy następuje w kierunku turystyki i agroturystyki oraz rolnictwa ekologicznego i przetwórstwa rolno-spożywczego. Gmina podejmuje działania i inicjatywy mające na celu promocję atrakcji turystycznych i lokalnych walorów wśród mieszkańców województwa, jak również odwiedzających gminę turystów krajowych i zagranicznych. Służą temu m.in. organizowane cyklicznie imprezy kulturalne odbywające się na terenie gminy, np.:

- Gminny Przegląd Grup Kolędujących „Rogole”,
- Stawigudzkie Spotkania Wokalne „KAMERTON 2014”,
- Wystawa Amatorskiej Twórczości Artystycznej w Stawigudzie,
- Warmiński Przegląd Chórów i Zespołów Śpiewaczych „KURLANTKA”,
- Regaty o „Błękitną Wstęgę Jeziora Wulpińskiego”,
- Rodzinny Piknik Lotniczy na lotnisku w Gryżlinach,
- Gminny Festyn „Stawigudiada 2014”,
- Międzynarodowe Prezentacje Folklorystyczne „Lato w Mojdach”,
- Stawigudzki Festiwal Pieśni Sakralnej,
- Przegląd Teatrów Wiejskich „POD BRZOZĄ”.

Władze lokalne w coraz większym stopniu angażują się w popularyzację aktywności fizycznej na świeżym powietrzu wzbogaconej atrakcyjnymi walorami krajobrazowymi. Przykładem jest realizowany projekt pod hasłem „Rekre-AKCJA”, który proponuje aktywne formy spędzania czasu w postaci wycieczek z przewodnikiem oraz rajdów rowerowych, biegów i marszobiegów. Na obszarze gminy istnieje kilka opracowanych i oznaczonych szlaków rowerowych. Nazwy szlaków odzwierciedlają ich długość, trudność oraz opis atrakcji przyrodniczych i kulturowych, które warto zobaczyć. Gmina dostrzega, że walory kulturowe i środowiskowe obszaru to niezwykle potencjał, który może być wykorzystywany w tworzeniu ofert turystycznych lub poszerzaniu ofert już istniejących. Pozwoli to na wzrost dochodów własnych gminy, dając możliwość dalszego inwestowania w infrastrukturę i usługi.

W rozwoju turystyki gminy dużą rolę odgrywają gospodarstwa agroturystyczne. W gminie Stawiguda jest zarejestrowanych 16 takich gospodarstw. Stanowią grupę podmiotów gospodarczych, których specyfika i zakres oferowanych usług są uzależnione zarówno od posiadanych przez ich właścicieli zasobów i środków finansowych, jak też od jakości i atrakcyjności ich bezpośrednie-

go otoczenia oraz walorów przyrodniczych i antropogenicznych regionu. Krajobraz i jego właściwości są jednym z podstawowych warunków rozwoju agroturystyki. Cisza, spokój, kontakt z naturą przyciąga głównie osoby z dużych miast, duże przestrzenie – rodziny z dziećmi, a niskie ceny – osoby na emeryturze. Właśnie te grupy gości korzystają najczęściej z oferty gospodarstw agroturystycznych. Obecnie gospodarstwa świadczą głównie usługi podstawowe, polegające na zapewnieniu dobrego zakwaterowania (pokoje z łazienkami) oraz parkingu, miejsca na grill i ognisko, czasem wyżywienia. Atutami większości gospodarstw jest bardzo dobra lokalizacja. Z jednej strony na uboczu, wśród kompleksów leśnych, co daje ciszę, spokój i umożliwia kontakt z przyrodą, a z drugiej dobre połączenie i bliskość Olsztyna pozwala na spędzenie czasu w mieście i poznanie jego zabytków, historii, skorzystanie z restauracji, kawiarni. Atutów tych gospodarstw agroturystyczne w większości nie wykorzystują, traktując tę działalność jako sposób na dodatkowy dochód, a nie jako podstawowe źródło utrzymania. Gospodarze chcący uzyskiwać satysfakcjonujące zyski z tego typu działalności, chcący przyciągać różne grupy turystów, w tym turystów zagranicznych, powinni zagwarantować dodatkowe atrakcje i poszerzyć ofertę turystyczną. Rodzaj oferowanych usług agroturystycznych musi wpisywać się w upodobania i oczekiwania różnych grup klientów indywidualnych. Propozycją mogą być tutaj dodatkowe usługi: propozycja posiłków sporządzanych na życzenie turystów przez gospodarzy, przygotowanie dań ekologicznych czy związanych z kuchnią regionalną, dostarczanie rano świeżego pieczywa, mleka (najlepiej swojskie produkty), dostarczenie owoców, warzyw, jaj, ryb ze znanego i zaufanego źródła. Oferta żywieniowa przygotowana na bazie własnych lub regionalnych produktów czy wiejskich wyrobów i ciekawie zaaranżowane miejsce posiłków, stylowa (związana ze wsią) zastawa, życzliwa atmosfera spowodują, że oferta agroturystyczna będzie pozytywnie odbierana. Dodatkowe usługi, które można zaoferować turystom, to: sprzątanie pokoi, możliwość zaopiekowania się dziećmi czy osobami starszymi. Takie drobne usługi dodatkowe oferowane turystom w gospodarstwie, od wiejskiej zdrowej żywności po zapewnienie odpowiedniej atmosfery w trakcie pobytu, będą miały na celu wzbogacenie wypoczynku gości i wywołanie u nich pozytywnych wrażeń. Propozycja wprowadzenia nowych usług jest oparta głównie na bazie i zasobach samego gospodarstwa agroturystycznego i nie wymaga dużych nakładów.

5. Wykorzystanie uwarunkowań przestrzennych gminy Stawiguda w możliwości rozwoju lokalnego

Rozwój lokalny jest pojęciem wielowymiarowym i jest postrzegany jako zmiany ilościowe i jakościowe zachodzące w społecznym i gospodarczym funkcjonowaniu jednostek samorządu terytorialnego [Markowski, 2008]. Główną przesłanką rozwoju lokalnego jest pełne i harmonijne wykorzystanie naturalnych zasobów danego regionu przez podmioty funkcjonujące na lokalnym rynku, tzn. władze samorządowe, przedsiębiorców, mieszkańców. Optymalne wykorzystanie walorów gminy w rozwoju lokalnym wymaga podjęcia działań na rzecz współpracy z innymi, często konkurencyjnymi podmiotami. Najlepszą platformą takiej współpracy są klastry. Jest to nowy sposób podejścia do gospodarki, rozwoju regionalnego oraz innowacyjności. Motorem napędowym funkcjonowania klastra jest: konkurencja (oferowanie konkurencyjnych produktów turystyce) i współpraca (firmy wchodzące w skład klastra muszą ze sobą współpracować). W Polsce w ostatnich latach jest podejmowanych wiele inicjatyw mających na celu rozwijanie współpracy w ramach klastrów.

Wysoki poziom atrakcyjności turystycznej gminy Stawiguda powinien się przełożyć na rozwój regionu w kierunku turystyki. Naturalny potencjał gminy jest bazą, na której może powstać klastr, ale do jego funkcjonowania są też potrzebne inne elementy, jak: infrastruktura, usługodawcy, władze lokalne, instytucje publiczne czy sektor nauki.

Przedstawione uwarunkowania przestrzenne gminy Stawiguda dają podstawy do tego, że turystyka na tym terenie powinna się stać ważnym i strategicznym kierunkiem rozwoju. Wymienione naturalne walory gminy dają warunki do zdrowego wypoczynku na łonie natury, są tu nieograniczone możliwości spokojnego i atrakcyjnego wypoczynku. Znajdą tu coś dla siebie miłośnicy ciszy i spokoju, wędrówek czy kąpiele, żeglowania i uprawiania różnych form turystyki wodnej. Takie walory to dzisiaj w dobie urbanizacji prawdziwa rzadkość, dlatego ze szczególną uwagą i umiejętnością należy je wykorzystywać. Przedsiębiorstwa świadczące usługi turystyczne wchodzące w skład klastra powinny ze sobą współpracować i konkurować, oferując wypoczywającym konkurencyjny produkt turystyczny. Proponowane wzbogacone oferty turystyczne powinny brać pod uwagę nie tylko walory przyrodnicze, ale również grupy klientów i ich upodobania. Dlatego ważnym zagadnieniem racjonalnego wykorzystania potencjału gminy na potrzeby rozwoju agroturystyki jest segmentacja rynku, czyli podział konsumentów na w miarę jednorodne grupy o podobnych potrzebach i oczekiwaniach w stosunku do tej formy wypoczynku. Propozycje poszerzenia oferty

turystycznej należy rozpocząć od identyfikacji grup klientów, którzy z takiej formy wypoczynku korzystali lub będą korzystać. Rodzaj oferowanych usług agroturystycznych musi wpisywać się w ich upodobania i oczekiwania. Wyróżniono kilka grup klientów indywidualnych:

- rodziny z dziećmi (oczekują spędzenia czasu z dala od warunków miejskich, w środowisku przyrody, na świeżym powietrzu, potrzebują przestrzeni na zabawy z dziećmi, organizacji wycieczek rowerowych po bezpiecznych szlakach, ale również atrakcji na dni deszczowe, które są w niedalekiej odległości, a mogą zainteresować dzieci, np. aquaparki);
- osoby starsze (oczekują spokoju, ciszy, spędzają czas na świeżym powietrzu, np. czytając, lubią wycieczki piesze po urokliwych miejscach, wędkowanie, są zainteresowane historią miejsca i dziedzictwem kulturowym, lubią spacerować po lesie, łąkach i polach połączone ze zbieraniem runa leśnego, owoców i grzybów);
- ludzie młodzi (szukają miejsca wypoczynku z dala od miejsca zamieszkania, jako alternatywa np. namiotu, lubią spędzać czas nad jeziorem, mieć możliwość wypożyczenia sprzętu: kajaki, rowery wodne, łódki, ważne jest miejsce na ognisko, grilla, miejsce na grę w piłkę, dobry dojazd do miasta);
- miłośnicy przyrody (tę grupę tworzą zarówno młodzi, jak i starsi, lubiący przebywać na świeżym powietrzu oraz ceniący sobie bezpośredni kontakt z przyrodą; prowadzą oni obserwacje, interesują się żyjącymi gatunkami zwierząt i roślin, wzbogacają swoją wiedzę);
- obcokrajowcy, na naszych terenach szczególnie Niemcy (to osoby, które zwracają uwagę na komfort wyposażenia gospodarstwa, dobrą jakościowo bazę noclegową, regionalną kuchnię, oczekują atrakcji kulturowych i krajobrazowych oraz znajomości przez gospodarzy języka obcego).

Gospodarstwa współpracujące ze sobą w ramach klastra powinny oferować turystom produkt wpisujący się w oczekiwania wymienionych grup turystów. Wzbogacona oferta turystyczna może być skierowana do osób lubiących aktywne spędzanie czasu – wycieczki, spacerować, szlaki rowerowe, jak również do osób lubiących bezpośredni kontakt z przyrodą. Produkt poszerzony powinien mieć w pewnym sensie znamiona oryginalności i niepowtarzalności, co jednocześnie będzie wyróżniało gospodarstwo i kojarzyło się z wypoczynkiem na wsi. Wzbogacona oferta zawierająca usługi towarzyszące i atrakcje wzbogacające pobyt turysty w gospodarstwie wiejskim ma skłonić turystów do przyjazdu na wieś oraz motywować do poznania regionu, co w efekcie wpłynie na rozwój lokalny. Oprócz naturalnych walorów gminy należy wykorzystać bliskość aquaparku w Pluskach, skansenu w Olsztynku, pola golfowego w Naterkach, bliskość Olsztyna oraz umieć zareklamować miejsca i zachęcić turystę do zapoznania się

z dziedzictwem kulturowym Warmii. Taka współpraca podmiotów przyczyni się do podniesienia poziomu innowacyjności w całym sektorze turystycznym, a wprowadzenie na rynek nowych usług oraz produktów wzmocni atrakcyjność turystyczną gminy.

Podsumowanie

Większość terenów wiejskich w Polsce pełni funkcję rolniczą. Koncepcja wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich zakłada, że w celu podniesienia poziomu życia na wsi niezbędne jest podejmowanie przez jej mieszkańców nie tylko pracy rolniczej, ale i szukanie innych alternatywnych sposobów zwiększania dochodów rolniczych.

Istota wielofunkcyjnego rozwoju wsi sprowadzała się do znalezienia i określenia przez każdy region swojej roli, która w sposób efektywny zapewniłaby wykorzystanie jego uwarunkowań lokalnych oraz wyzwoliłaby lokalną aktywność [Wyrwicz, 2003].

Polska wieś jest atrakcyjnym miejscem pracy, zamieszkania, wypoczynku i prowadzenia działalności rolniczej i pozarolniczej. Jest prawdziwą ostoją tradycji i kultury, obszarem, na którym są zachowane unikalne walory przyrodnicze i krajobrazowe tych terenów dla przyszłych pokoleń [Karnafel-Wyka, 2011]. Właśnie te elementy dają podstawę do rozwoju turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki, która odgrywa coraz większą rolę w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich. Agroturystyka jest specyficznym rodzajem turystyki wiejskiej, organizowanym przez rodziny rolnicze z wykorzystaniem mieszkaniowo-wczasowych zasobów gospodarstwa rolnego oraz zasobów przyrodniczych, kulturowych i infrastrukturalnych wsi i regionu. Agroturystyka jest rozwijana bezpośrednio w przestrzeni zagrody wiejskiej, a pośrednio wsi i gminy. Przynosi wiele korzyści zarówno samym właścicielom, jak i mieszkańcom wsi, a w konsekwencji całym obszarom wiejskim. Świadczone usługi agroturystyczne stają się alternatywnym źródłem dochodów w stosunku do tych uzyskiwanych z działalności rolniczej.

Turystyka wiejska, w tym agroturystyka, może stanowić jeden z wielu czynników wpływających na rozwój obszarów wiejskich, a w przypadku gminy Stawiguda może to być czynnik dominujący. Mała powierzchnia użytków rolnych na terenie gminy oraz wysokie walory przyrodnicze oznaczają, że perspektywa rozwoju rolnictwa w gminie jest niekorzystna. Rozwój gminy następuje w kierunku turystyki i agroturystyki, która spełnia wiele funkcji: ekonomicznych, kulturowych, poznawczych. Pełne wykorzystanie położenia i naturalnych

walorów środowiska dla poprawy jakości życia mieszkańców oraz zapewnienie zrównoważonego rozwoju gospodarczego i turystycznego gminy Stawiguda to wizja rozwoju gminy podkreślana we wszystkich opracowaniach strategicznych i planistycznych oraz wskazywana przez lokalnych liderów i władze gminne.

Literatura

- Czerwińska-Jaśkiewicz M. (2013), *Marketing w agroturystyce*, Difin, Warszawa.
- Karnafel-Wyka E. (2011), *Turystyka wiejska szansą rozwoju obszarów wiejskich* [w:] C. Jastrzębski (red.), *Turystyka wiejska na drodze do komercjalizacji*, WWEiP, Kielce.
- Markowski T. (2008), *Teoretyczne podstawy rozwoju lokalnego i regionalnego* [w:] Z. Strzelecki (red.), *Gospodarka regionalna i lokalna*, Warszawa.
- Sikora J. (2012), *Agroturystyka. Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich*, C.H. Beck, Warszawa.
- Strategia Rozwoju Gminy Stawiguda na lata 2008-2015 (2009), Stawiguda.
- Wywicz E. (2003), *Turystyka na terenach wiejskich i agroturystyka* [w:] A. Gordon (red.), *Turystyka w gminie i powiecie*, Polska Organizacja Turystyczna, Warszawa.

PROPOSAL OF USING THE NATURAL AND CULTURAL POTENTIAL IN LOCAL DEVELOPMENT, EXEMPLIFIED BY THE STAWIGUDA COMMUNE IN THE WARMIA AND MAZURY REGION

Summary: Agrotourism offers a possibility for changing the economic and social situation in villages; it also plays a huge role in shaping the image of the region. The innovation of agrotourism farms refers to offered products, the process of managing a farm and marketing. Increasing the competitiveness of rural tourism and local development depends not only on financial outlays, but also on inventiveness in utilising the natural assets of the area and the cooperation skills of entities involved in activities aimed at local development.

Using the example of the natural and cultural potential of the Stawiguda commune, located in the Warmia and Mazury region, the concept of a tourist cluster is to be presented, along with indication of entities whose activities are meant to develop rural tourism and their tasks as an example of a local development project.

Keywords: local development, environmental conditionals, agricultural tourism.